

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

СВІТОГЛЯД – ФІЛОСОФІЯ – РЕЛІГІЯ

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 3

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2012

*Summary****Mozgovyi Ivan. “Astronauts” in days of the Ancient World: reality or literary myths?***

Ancient myths and remittances about air and “space” characters’ flights in days of the Ancient World are analysed in the paper. Numerous narratives Greek authors about the mythical heroes (Phaeton, Perseus, Bellerophon, Icarus, Medea etc.) relevant for their air travels are considered. The author appeals to the classics of Greek literature (Homer, Virgil, Pausanias, Apollodorus, Pindar and others), whose lyrics actually emerged as axiomatic treatment myths that could have a realistic basis. The relevant texts from literature of the Roman era interpreted through the prism of a possible connection with stories about UFOs. Strange natural phenomena and deeds of heroes, exceptional material of antiquity though woven into the mythological system, but demonstrate the possibility of rational interpretation.

Keywords: *flight, orbit, spacecraft, myth, wings, gods, feat.*

УДК 272/273

Андрій ПАЛЬЧИК

**ПРОБЛЕМА ЧУДА
В СУЧАСНІЙ КАТОЛИЦЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ
(НА МАТЕРІАЛАХ ТВОРЧОСТІ
ПОЛЬСЬКИХ ТЕОЛОГІВ)**

У статті висвітлюється проблема визначення поняття чуда в католицькій теології ХХ–ХХІ ст. За матеріалами досліджень польських богословів (М. Русецького, Ю. Кудасевича, К. Панасюка, Х. Севериняка та ін.) вказуються причини відмови від традиційної томістичної (науково-природничої) концепції, а також фактори, які вплинули на появу нової, знакової (семіотичної) концепції чуда, що розглядає досліджуваний феномен у контексті християнського Об’явлення.

Ключові слова: *апологетика, бібліїстика, чудо, теологія, сучасний католицизм.*

Постановка проблеми. Категорія чуда у його християнському розумінні потребує особливої уваги з багатьох причин. Величезна кількість даних про дивовижні феномени, пов’язані з християнською релігією, вимагають відповідного аналізу й інтерпретації. У зв’язку з цим можна зазначити досить поверхове розуміння чудесних явищ серед загалу, далеке від біблійної концепції чи доктрини церков. Тривала ідеологічна боротьба атеїстичного режиму з Церквою на теренах СРСР мала негативні наслідки для наукового релігієзнавства в Україні, що призвело до необ’єктивного представлення феномену чуда у християнстві та в католицькому вченні зокрема.

У ХХ ст. Католицька Церква пережила суттєві зміни як у сфері душпастирства, так і віровчення. Розвиток теології характеризується поверненням до біблійних джерел, вивченням культурного, ментального, мовного і релігійного середовища виникнення текстів Нового Завіту. У той же час можна прослідкувати вплив деяких сучасних філософських напрямків, що відобразилися на католицькій теологічній рефлексії й дали можливість критично віднестися до схоластичної традиції. Усі ці фактори вплинули на появу нової теологічної концепції чуда в католицизмі.

Чудо завжди було предметом зацікавлення апологетики (згодом – фундаментальної теології) та біблістики, які розглядають цей феномен відповідно до власної специфіки та завдань. Біблійні науки представляють апологетиці матеріал, який потім аналізується та обґрунтовується за допомогою раціональних аргументів. Тому, розглядаючи проблему чуда в католицькій теології, варто звернути особливу увагу власне на ці дисципліни.

Метою статті є визначення і представлення факторів, що спричинилися до зміни католицької теологічної концепції чуда у ХХ ст., на підставі монографій та статей сучасних польських теологів.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогоднішній день найбільшим фахівцем з проблематики чуда серед польських теологів є о. Мар'ян Русецький, представник люблінського теологічного осередку, автор декількох монографій і більше двадцяти статей за темою (серед головних праць – “Cud w myśli chrześcijańskiej” (1991), “Wierzenie moim dziełem. Funkcja motywacyjna cudu w teologii XX wieku” (1988), “Funkcje cudu” (1997), “Traktat o cudzie” (2006). М. Русецький, аналізуючи сучасну знакову (семіологічну) концепцію чуда в католицькій теології, стверджує необхідність доповнити її категорією символу [7, с. 74]. Інший видатний польський теолог і бібліст Ю. Кудасевич, розглядаючи проблематику біблійних чудес, пов'язує її з сучасними душпастирськими потребами Католицької Церкви у проголошенні Євангелії.

Проблематика чуда в сучасному католицькому богослов'ї досліджується також у працях К. Панасюка, Е. Копеча, Р. Томчака [12], Х. Севериняка [10] та інших польських дослідників.

Виклад основного матеріалу. Відмова від схоластичної концепції чуда у ХХ ст. виявила слабкі сторони томізму в теологічних дисциплінах. Головною причиною цього явища став динамічний розвиток біблійних та патристичних наук, який змусив більш критично віднестися до найбільш авторитетної філософської системи у Католицькій Церкві. Відкриваючи глибини світу біблійного мислення, специфіку ментальності, особливості культури новозавітної людини, католицькі дослідники

не могли не помітити вражаючу відмінність схоластичної світоглядної концепції.

Як виявилось, схоластична концепція чуда є ближча сучасному поточному його розумінню, однак мало відповідає біблійному сприйняттю цього феномену. За Фомою Аквінським, чудом можна назвати подію, яка виходить за межі встановленого порядку творіння, і тому джерелом такого ненатурального явища може бути тільки Бог. Порядком природи (*ordo naturae*) середньовічний філософ називає детермінацію, схильність натури творінь до постійного здійснення певних властивих собі наслідків. У такому випадку чудо постає тоді, коли явище відбувається усупереч загальному порядку природи, її законам. Фома подає дві класифікації чудес, відповідно до ступеня і способу здійснення відносно порядку природи [7, с. 56–59].

Варто зауважити, що вищезгадана концепція чуда є частиною загальної метафізичної теорії, такого, а не іншого розуміння Всесвіту з його законами, відношенням творінь до свого Творця, який ці закони встановив. Унаслідок цього, як пише Ю. Кудасевич, була відкрита дорога для нової, фізико-природничої інтерпретації чудес, а з часом проблематика чуда взагалі втратила свій релігійний характер. Сам Фома Аквінський ніколи не забував про знаковий аспект чуда, який провадить людину до релігії. Подібно до того, як печатка підтверджує документ, так само і чудо доводить істинність Одкровення, що походить від Бога. У працях послідовників домініканського мислителя феномен чуда остаточно втрачає властиву біблійно-теологічну інтерпретацію, оскільки його розуміння ґрунтувалося на цілком відмінних світоглядних основах [4, с. 343–345].

Реакція католицьких богословів на раціоналістичні концепції Нового часу, які заперечували можливість чудес, ще більш підкріпила апологетичний керунок і акцентування емпіричної трансцендентності чудесних явищ. Такій тенденції сприяв розвиток природничих наук (Г. Галілей, Д. Бруно, І. Ньютон і Р. Бойль), у теорії яких не було місця для безпосереднього втручання Бога у світ природи і суспільства. Усі явища Всесвіту відбуваються згідно з іманентними законами, що не передбачають жодного винятку; католицька апологетика, намагаючись довести протилежне, наголошувала на можливість таких фактів, тобто чудес. Бог часом діє усупереч законам природи, вільно стримуючи натуральну дію процесів [8, с. 274].

Така апологетична концепція одразу знайшла ворогів у таборі деїстів (напр., Дж. Локк, Б. Франклін і Ф. Вольтер). Вони заперечували чудеса з огляду на певний парадокс: оскільки сам Бог створив закони природи, було б дивно приписувати йому руйнування того порядку,

який він сам встановив. У відповідь на це апологети були вимушені шукати контраргументів, але й далі спиралися на природничу теорію чудес. Новими опонентами традиційної томістичної католицької теології чуда стали представники натуралістичної інтерпретації (починаючи від Спінози, Раймаруса і Паулюса), які, хоча й не заперечували історичні свідоцтва про чудесні явища (найчастіше біблійні), однак вказували на натуральне походження цих явищ, внаслідок чого виключали їх надзвичайність. У відповідь католицька апологетика наголосила трансцендентний характер чуда. Наступними критиками томістичної концепції були міфологічна та історико-релігійна школи, представники яких або заперечували вірогідність біблійних чудес, або пояснювали описи чудесних явищ запозиченнями з інших релігій [8, с. 274–275].

Усі вищезазначені погляди поставили перед старою католицькою апологетикою низку серйозних питань, що стосувалися фундаментальних основ рефлексії щодо проблеми чуда. Томістична філософська концепція стала глухим кутом для теології, вже не тільки не виправдовуючи себе як “*ancilla theologiae*”, але й перешкоджаючи пошукам властивої аргументації. Майже вся енергія богословів скеровувалася на відсіч різноманітних закидів, натомість у їхніх творах бракувало позитивного теологічного змісту. Одним з головних завдань апологетики довгий час вважалося обґрунтування історичності чудесних фактів, визначення можливості виникнення чудес і підтвердження трансцендентності їхньої причини. Виключалася також можливість здійснення чудес в інших релігіях, чому теж надавалося теологічне пояснення [8, с. 275].

Наведену апологетичну позицію підтримав і Ватиканський собор (1869–1870), називаючи чудеса доказом вірогідності християнського Одкровення [8, с. 276]. Здається цікавим факт, що схоластична концепція чуда протрималася до середини ХХ ст. й увійшла до католицьких підручників (як, наприклад, “*Teologiczna wiara, nadzieja i miłość*” В. Граната [2, с. 254–267], незважаючи на те, що в багатьох теологічних дослідженнях вона вже була відкинута.

Початки нової концепції чуда католицькі дослідники (напр., М. Русецький, Е. Копеч) пов’язують з іменами Б. Паскаля, Дж. Г. Ньюмена і М. Блонделя, а також низкою інших мислителів, що намагалися повернути проблематиці релігійний характер. Паскаль наполягав на розгляданні тематики чуда в контексті біблійних пророцтв та особи Ісуса Христа, до якої кожне чудо має провадити. Подібним чином Ньюмен виступив проти звуження поняття чуда до винятку у законах природи. Як зауважив англійський кардинал, чудо належить до іншого порядку, порядку Одкровення, який вже за своєю сутністю є чудесним. Чудеса дійсно спонукають до віри, але не в ізоляції, а в комплексі з іншими

мотивами вірогідності Божого Об'явлення. Чудо має свій “голос” і “мову”, які треба почути; тільки тоді воно стане зрозумілим для людини. М. Блондель запропонував інший підхід апологетичної аргументації. Передусім він показав відмінність “релігійного доведення” від доведень у царині стислих або гуманітарних наук. Доказ (аргумент) у релігії має характер знаку. Прийняття цього знаку залежить від внутрішньої духовної диспозиції людини, яка є адресатом чуда [8, с. 276–277].

Нові течії у філософії та культурі ХХ ст. значно посприяли ревізії традиційного поняття чуда в теологічній рефлексії. Екзистенціалізм, феноменологія, філософія життя та методологія наук підважили головні тези позитивізму, раціоналізму та сцієнтизму, з якими мусила рахуватися апологетика, намагаючись створити відповідну доказову базу на підставі чудес [8, с. 277]. З одного боку, нові філософські теорії стали союзниками теології у боротьбі з позитивістичним світоглядом, а з іншого – змусили її шукати більш оптимальних методологічних основ.

Завдяки цим новим течіям у католицькій апологетиці почала відроджуватися ідея чуда, зрозумілого на релігійній площині, в контексті Біблії та богословської думки отців Церкви. Плоди наведених рефлексій над проблемою чуда з'явилися тільки у ХХ ст. і були збагачені працею інших теологів, серед яких треба назвати Ж. Муру, Р. Лятуреля і Р. Гвардіні. Власне вони вважаються творцями нової, знакової (семіологічної) концепції чуда [7, с. 62].

Новим теологічним пошукам посприяло переосмислення самої Біблії. Якщо до цього часу вона сприймалася як джерело суто історичне, змістом якого є фактичний перебіг подій, то зараз біблійні книги все більше трактуються як тексти, що містять вже інтерпретовані факти. Біблія стала для теології не стільки хронікою релігійних подій, скільки історією спасіння.

Дослідники біблійних текстів серйозніше зацікавилися термінологією чудес Старого та Нового Завітів, що мало неабиякі наслідки для теологічної рефлексії. Богослови побачили величезний контраст між біблійним і традиційним, схоластичним поняттям чуда. Для означення цього поняття у Біблії найчастіше вживалися такі терміни: *ôth* (грец. – *semeion*, лат. – *signum*) – знак, що зазвичай окреслював подію, яка переказувала і звіщала певне послання, вказувала на щось важливе (як зауважує С. Гондецький, цей термін виражав не стільки зміст послання, скільки вказував на походження явища); *gebûrâh* (*dynamis*) – акт Божої сили, подія, завдяки якій можна було досвідчити спасенної потужності Бога у світі (зазвичай зустрічається у Псалтирі); *ma'asé* (*ergon*) – чин, діяння Бога, виражене в історії. Натомість таких термінів, які виражають надзвичайність і дивовижність явищ, як, напр., *môphêh* (гр. *teras*, лат.

miraculum) і *nihla 'ôth* (грец. *thaumasia*), у біблійних текстах є набагато менше [7, с. 64–67]. М. Русецький зауважує, що власне терміни другої групи (головним чином *môphêt*) були прийняті у Західній Європі для означення чудес, що і сприяло такому, а не іншому теологічному та поточному їх розумінню [9, с. 250].

Філологічний аналіз скоректував теологічну рефлексію і дав можливість глибше зрозуміти біблійні тексти. Головною рисою чуда була не винятковість певної події, але пов'язане з ним досвідчення людиною Бога. Біблійні автори шукали не дивовижності, але Божого об'явлення. К. Панасюк зазначає, що автори книг Нового Завіту намагалися уникати групи слів (особливо *terata*, *aretai* і *paradoxa*), які могли б викривити значення чудес Ісуса Христа [7, с. 67]. Реконструкція біблійної свідомості надала змогу оборонитися перед зубожінням релігійної термінології та наново відкрити знаковий характер чуда.

Широке зацікавлення категорією знаку виникло на початку ХХ ст. на ґрунті логіки. Розвитку цієї тенденції посприяли також неопозитивістичні дослідження структури мови та аналітична філософія. Семіотика (наука про знак) почала відігравати все більшу роль у психології, антропології та історії релігії, оскільки помічено, що у світі, в якому живе і функціонує людина, вимагається існування величезної кількості знаків. Окрім різноманітних суспільних і природничих наук, зацікавлення категорією знаку охопило й теологічні дисципліни, головним чином сакраментологію (догматична наука про християнські таїнства), літургіку та фундаментальну теологію. В останній дисципліні теорія знаку знайшла застосування в обґрунтуванні вірогідності християнського Одкровення [7, с. 67–68].

Фундаментальна теологія прийшла на зміну католицькій апологетиці у середині минулого століття. Класична, занадто раціоналістична і консервативна апологетика вже не відповідала вимогам часу. Можна сказати, що зміна концепції чуда ідеально віддзеркалила зміни в самому католицькому богослов'ї. Сучасна фундаментальна теологія окреслюється як богословська дисципліна, яка служить обґрунтуванню вірогідності Божого Об'явлення, укріпленню певності у вірі шляхом наведення розумних аргументів. Відповідно до цього вона розглядає проблематику чуда, представляючи його вже не стільки як доказ істинності Одкровення та Божого походження Католицької Церкви, але згідно з біблійним розумінням: як знак Божого діяння у світі для спасіння людини. М. Блондель, а за ним Л. Монден, К. Леон-Дюфур, Р. Лятурель, Ю. Кудасевич і М. Русецький показують, що проблему чуда слід розглядати в перспективі історії спасіння, позбавляючись схоластичної концепції “порушень” законів природи [11, с. 283].

Хоча сучасна католицька теологія і повернулася до тлумачення чуда в контексті Одкровення, окреслюючи його як знак, але – як зауважує Е. Копеч – розуміє цю категорію дещо інакше, ніж біблійні автори. У Біблії знак як річ-символ не пояснював зв'язку між матеріальним елементом знаку (предмет, слово чи жест) і елементом означеним, що символізувався цим знаком. Це відношення стає більш ясным, коли під знаком зрозуміємо акт особи, що намагається нав'язати контакт з іншою особою. У такому випадку знак (предмет або жест) стає символом духовної дійсності не з власної природи, але будучи актом, що виражає спільність між особами. Отже, чудо є знаком, завдяки якому Бог нав'язує з людиною особовий контакт і виявляє йому свою спасенну волю. З боку Бога, ініціатора діалогу з людиною, чудо є знаком, який в емпіричній дійсності маніфестує і актуалізує його надприродні діяння. До суттєвих характеристик цього чуда-знаку належить незвичайність, релігійний контекст і трансцендентне походження [3, с. 653–654].

Незвичайність чуда-знаку полягає в тому, що він відрізняється від інших нормальних явищ; завдяки ж релігійному контексту стає знаком Бога, тобто отримує такий сенс, який має виразити незвичне явище. Якщо подібне явище позбавити релігійного контексту, то автоматично воно стане для нас незрозумілим як чудо. Аби чудо могло прислужитися для об'явлення людині надприродної дійсності, між емпіричною незвичністю і релігійним контекстом має зберігатися стислий внутрішній зв'язок. Такий зв'язок – зазначає Копеч – відсутній в апокрифах та легендах про діяння Ісуса й апостолів, які не ввійшли до канону Нового Завіту [3, с. 654].

Серйозним викликом для католицької теології чуда у ХХ ст. стала теорія деміфологізації Рудольфа Бультмана (1884–1976). Протестантський богослов намагався осучаснити християнську віру на основі екзистенціальної філософії, запозичуючи деякі ідеї М. Гайдеггера. Бультман показав суттєву різницю між біблійним (міфологічним) та сучасним (науковим) світоглядами. Сучасній людині дуже важко зрозуміти форму, в якій були виражені головні ідеї Євангелія. Людина ХХ ст., на думку Бультмана, більш не може серйозно сприймати біблійні сюжети, що описують різні надприродні явища і події, чудеса тощо. У зв'язку з цим необхідно очистити євангельське послання від подібних міфів і повернути йому властиву інтерпретацію [1, с. 76–79].

Заперечення історичності євангельських подій не було новою проблемою для церковної апологетики. Починаючи від творів С. Раймаруса, Е. Ренана, Д. Штрауса і Б. Бауера, католицькі богослови боронили історичну правду Біблії, а особливо захищали чудесні факти втручання Бога в людську історію [11, с. 140–142]. Але якщо вищезгадані теорії часто-густо були пов'язані з критикою християнської релігії як такої, то

ідеї Бульмана стосувалися переосмислення самого Об'явлення, пошуку нової герменевтичної парадигми. Однак, приймаючи методологію Бульмана, треба неодмінно заперечити фактичну історичність величезної кількості чудесних явищ у текстах Нового Завіту (в Євангелії від Марка описи чудес становлять третину усього тексту!) [5, с. 127].

Сучасна доктрина Католицької Церкви не заперечує існування міфологічних сюжетів у біблійних текстах. Міфи, будучи своєрідним біблійним жанром, по-своєму є цінними для вираження певних релігійних істин. Також деякі події життя Ісуса (зокрема такі чудеса, як розмноження хлібів, крокування по воді) біблісти розглядають у контексті пасхальної віри первісної Церкви. Більшість католицьких теологів не відкинули ідей Бульмана, але застосували їх досить обережно, згідно з вченням Церкви, заперечуючи можливість універсального застосування деміфологізації. Рисою католицької біблійної герменевтики є певний оптимізм у пошуках історичного Ісуса. Так, Ю. Кудасевич стверджує можливість обґрунтування історичності деяких чудес та інших подій, що можна віднести до *ipsissima facta Jesu*, тобто таких, які дійсно колись існували [6, с. 113–114].

Висновки. Зміна концепції чуда проілюструвала певні проблеми, з якими зіткнулася католицька теологія у ХХ ст. Передусім богослови мушили більш критично поставитися до інтелектуальної спадщини святого Фоми, шукаючи нових підходів для теологічної аргументації. У зв'язку з цим апологетика (пізніше – фундаментальна теологія) відмовилася від пояснення феномену чуда у фізико-природничій площині, наголосивши на важливості контексту, в якому він виступає, тобто Одкровення. З іншого боку, розвиток біблійних наук дав можливість повернути поняттю чуда його знаковий характер, до чого також спричинилося застосування семіотики та певних філософських напрямків минулого століття.

Література

1. Bartnik Cz. S. Hermeneutyka personalistyczna / Cz. S. Bartnik. – Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1994. – 340 s.
2. Granat W. Teologiczna wiara, nadzieja i miłość / W. Granat. – Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1960. – 448 s.
3. Kopeć E. Cud w teologii / E. Kopeć // Encyklopedia katolicka / red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski F. Gryglewicz. – Т. 3. – Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1979. – 1408 s. – S. 642–657.
4. Kudasiewicz J. Biblia, historia, nauka / J. Kudasiewicz. – Kraków : Znak, 1987. – 432 s.
5. Kudasiewicz J. Ewangelie synoptyczne dzisiaj / J. Kudasiewicz. – Ząbki : Apostolicum, 2006. – 408 s.
6. Kudasiewicz J. Jezus historii a Chrystus wiary / J. Kudasiewicz. – Lublin : Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1987. – 184 s.

7. Panasiuk K. Ewolucja pojęcia cudu we współczesnej teologii fundamentalnej / K. Panasiuk // *Studia Bydgoskie*. – № 2. – 2008. – S. 53–78.
 8. Rusecki M. Cud / M. Rusecki // *Leksykon teologii fundamentalnej* / red. M. Rusecki. – Lublin-Kraków, 2002. – 1430 s. – S. 271–283.
 9. Rusecki M. Traktat o cudzie / M. Rusecki. – Lublin : Wydawnictwo KUL, 2006. – 672 s.
 10. Seweryniak H. Problematyka cudu w wykładzie seminaryjnym / H. Seweryniak // *Studia Płockie*. – T. XXII. – 1994. – S. 133–149.
 11. Seweryniak H. Świadectwo i sens / H. Seweryniak. – Płock : Płocki Instytut Wydawniczy, 2005. – 528 s.
 12. Tomczak R. Cuda Jezusa / R. Tomczak // *Leksykon teologii fundamentalnej* / red. M. Rusecki. – Lublin-Kraków, 2002. – 1430 s. – S. 289–293.
- Отримано 01.06.2012

Summary

Pal'chyk Andriy. The problem of miracles in modern Catholic theology (based on creativity of Polish theologians).

The article deals with the problem of the definition of a miracle in Catholic theology XX–XXI century. The research materials of Polish theologians (M. Rusecki, J. Kudasiewicz, K. Panasiuk, H. Seweryniak etc.) denotes the reasons of rejection from traditional thomistic (scientific and naturalistic) concept, and the factors that have influenced on the emergence of new sign (semiotic) concept of miracle considering the phenomenon under investigation in the context of the Christian Revelation. The main emphasis is made on understanding the biblical miracles as signs of God's presence and goodness that appear throughout the history of salvation and encourage people to personal encounter with God. It is also mentioned that it is unnecessary to make an emphasis on the unusual nature of the phenomenon of the miracle in its Christian comprehension. The article also investigates the question of the historicity of the Gospel miracles in connection with the Catholic criticism of demythologization by R. Bultmann.

Keywords: *apologetics, bibliyistics, miracle, theology, modern Catholicism.*